

K IZGOVORU KONČNEGA IN PREDKONZONANTIČNEGA L

Menda ni vprašanja v slovenskem pravorečju, ki bi se ga bili od Trubarja sem s srečno ali nesrečno roko pogosteje lotevali in ki bi puščalo za seboj več vprašajev, dvomov in spotik kot izgovor l-a. Profesor Ramovš je v svojem Konzonantizmu to poglavje z vso znanstveno doslednostjo obravnaval in ga osvetlil v zgodovinsko-dialektološki smeri. Njegova dognanja jasno pričajo, da se je razvoj končnega in predkonzonantičnega l-a iz domačih, ljudskih tal strnjeno gibal k izgovoru η in da je drugačne reflekse zanj najti le v obrobnih govorih.

Naravni razvoj l-a (govorimo le o končnem in predkonzonantičnem) je nekoliko zmotila slovenska knjiga, ki je sprva sicer odsevala živo govornico, a je kmalu postala učbenik za urjenje v slovenskem »knjižnem« jeziku; le-ta je polagoma postajal poseben organizem s svojimi zakonitostmi, ki ne izhajajo docela iz nobenega dialekta. Pisce 17. in 18. stoletja je zavajala grafika naših protestantov, ki so deloma z istim znakom označevali srednji in trdi l (fonetično danes l in η); toda že pri njih je bila močna tendenca k razločevanju obeh l-ov. Po pisavi, ki je bila v začetku še dokaj fonetična, a nedosledna, so zanesli neupravičeni srednji l v branje, od tod pa je pronical tudi v govor. Ko je slovenščina v preteklem stoletju zaživela v književnih in sploh kulturnih zvezah s slovanskimi in neslovanskimi narodi in je bilo čedalje bolj čutiti moč slovničarjev, so se v jeziku poleg drugih poznale tudi globoke sledi v izgovoru našega l-a. Srednji l se je z izposojenkami razrastel in razmnožil, podredil pa si je tudi marsikatero domačo besedo, ki je zdaj na novo oživela, predvsem pa neštevilne na novo tvorjene pridevnike na -ln- in samostalnike na -lnik. Splošna trditev, da je v slovenščini do te dobe prešel končni in predkonzonantični l v η , ne more biti za vse plasti čisto verjetna, kajti nemogoči bi bili substituti s srednjim l, če ta glas ne bi bil v tej legi že prej udomačen, vsaj v kulturnem dialektu. Prav preko tega dialekta, ki je bil vaje elkanja iz knjig, so se tujke presajale v slovenščino. Verjetno pa je, da je tudi po dialektih ta ali ona beseda vzdrževala srednji l po analogiji s številnejšimi oblikami, kjer je bil srednji l edino mogoč (pred vokali).

Proti koncu preteklega stoletja se je kljub ostremu in vztrajnemu boju St. Škrabca za dosledno uveljavitev -ja v »boljši« družbi utrdilo mnenje, da je η vulgaren, da je olikan samo izgovor s srednjim l. Tako je ostalo pri omahovanju (oba izgovora dopušča tudi Breznik v prvih dveh izdajah svoje Slovnice) vse do leta 1922, ko je bilo elkanje z uredbo odpravljeno. Ta »olikani« izgovor l-a se je zlasti vgnezdil po osnovnih šolah, tako da še danes lahko srečamo upokojene šolnike, ki ob posebno slovesnih okoliščinah elkajo. Kar je bilo pred nekaj desetletji še slovesno, je danes smešno — kot frak in cilinder. Ker sodi rečeno že v zgodovino, je še bolj nerazumljivo, da morajo učenci po nekaterih osnovnih šolah v prvem razredu še zdaj elkati; kasneje jih tega s težavo odvajajo, veli-

kokrat celo brez uspeha. Pomankljiva jezikovna vzgoja v šolah in od tod neobvladanje knjižnega jezika sta kriva, da pri »nešolanih« ljudeh še živi občutek, da obstoji »višji in imenitnejši« jezik, ki ga morajo v javnem govoru in pri glasnem branju posnemati, pa pri tem kar naprej omahujejo med domačim ųkanjem in »finim« elkanjem.

Za določevanje pravorečnih pravil v sodobnem knjižnem jeziku ne morejo biti odločujoče različne smeri v preteklosti in številne nedoslednosti v pisavi; tako tudi za izgovor končnega in predkonzonantičnega l-a lahko predpišemo le pravila, ki so v skladu s sedanjim stanjem kulturnega govora in z razvojem našega jezika.

SP navaja za vse primere z l, ki so količkaj dvomljivi v izgovoru, v oklepaju l ali l in ų ali ų. S tem je dana vsakomur možnost, da se ob negotovosti ozre v Pravopis. Žal je takih primerov vse preveč. Taka razdrobitev oznake nikakor ne more urediti izgovora l pri izpeljanih pridevnikih na -ln- in samostalnikih na -lnik. Nemogoče je, da bi si kdo v neskončni množici takih tvorb zapomnil izgovor, ki ga predpisuje SP. Če prištejemo še moment subjektivnosti pri določevanju izgovora l-a, sploh nastane zmeda. (Skrajno zapleteno vprašanje samostalnikov za delajoče osebe na -lec, gen. -lea, -lka je ob SP obravnaval F. Tomšič v SR III 3—4 1950, 471—476.) Če primerjamo pridevnika *delni* in *žvečilni*, ju moramo po SP izgovarjati s srednjim l. Vendar ne bo nikogar zbodlo, če bi izgovorili *žvečični*, nemogoče pa je reči *deųni* izpit. Za naš jezikovni čut je torej popolnoma vseeno, če pri določeni skupini takih pridevnikov izgovarjamo l ali ų, za drugo manjšo pa je obvezen izgovor l. Ker SP take razdelitve ni upošteval, zahteva za okopalnik ų, za obračalnik pa l, ko sta vendar obe besedi na jeziku istim ljudem ob skoraj enakih okoliščinah. Če pregledamo nekaj tega gradiva, smemo zaključiti, da morejo imeti l ali ų vse tiste izpeljanke iz glagolov na -aln-, -iln-, -alnik, -ilnik, -alnica, -ilnica, ki se še danes naslanjajo na opisni deležnik (oboroževalni, obračalnik, obrekovalni, maščevalni, osvobodilni, preiskovalni itd.), samo l pa tujke (fizikalni, kristalni, radikalni, diagonalni) in domače izpeljanke, ki jih vežemo s samostalniki na -lo (krilni, šilni, delni). K izgovoru z l se nagibajo tudi izpeljanke iz sekundarnih glagolov na -iti; te se namreč po občutku vežejo včasih z opisnim deležnikom, včasih pa z izpeljanim samostalnikom na -lo (dopolniti, dopolnilo, dopolnilni; krmiti, krmilo, krmilni; slepiti, slepilo, slepilni itd.). Izpeljanke vseh teh vrst so povečini mlade in knjižne, kolikor je starih domačih, zahtevajo dosledno izgovor z ų (kuhalnica : kuhalnik [ml.], muhalnik).

Veliko manjše je število samostalnikov in pridevnikov s končnim l, pri katerih izgovor še ni dokončno ustaljen. Zvečine so to enozložnice ali zloženke. SP določa za *bil* izgovor z l, čeprav jo navadno izrekamo z ų, prav tako tudi *biųnica*, vendar *bilka* z l. Oba izgovora imajo *del*, *dosihmal*, *od tal*; k tem bi mogli šteti tudi *kopel* (SP samo l), *vil* (gen. plur.) in *sel*. Samo izgovor z ų bi mogli kakor za *dol*, *dola*, *skril*, *zabel*, *zel*, *zeli*, *zibel* predlagati tudi za *drhal*, *strel*, *vel*, *vrzel* in *val* (zanj dokazuje izgovor ų Jože Siferer v JiS II, 41). Težko se je odločiti za izgovor pri pridevnikih *mil*, *zal* in *čil*; v govoru se v tej obliki redko rabijo, prvi dve naj bi zaradi nastanka in mili, zali izgovarjali z l, čil pa vzdržuje l zaradi naslonitve na druge oblike. Vse tri bi tudi prenesle izgovor ų (*miu*

mi je, čij in zdrav). Pri nekaterih besedah se veže na izgovor l ali ų različen pomen (kal -a z ų, kal -i z l; mel -a z ų, mel -i z l). Pred konzontanom v besedi *jelka* moti dopuščena varianta z ų.

Zaradi različnega porekla (pol, poli, polu) in številnih zložen, katerih prvi del tvori beseda *pol* (demi), SP obširno tolmači njen l. Sedanja jezikovna praksa delno ne podpira več izgovora, ki ga predpisuje SP za pol v zloženkah. Razlog, da moramo v takih zloženkah, kjer je bil некоč rabljen *polu* in imajo danes sestavljenke dva naglasa, izgovarjati srednji l, ne more ovirati razvoja k izgovoru ų. Naglas celo krepi samostojnost prvega dela (pol) in s tem tudi podpira tak izgovor l-a, kot ga ima beseda *sicer*. V primerih *poluren*, *polfabrikat*, *polizdelek*, *polglasnik*, *polletje*, *polmrak*, *polspanje*, *polton*, *poluraden*, *polusnje*, *polplatno*, *polživ* je že v navadi izgovor z ų, v sestavljenkah *polčas*, *polkrog*, *polmer*, *polodrasel* izgovor omahuje med l in ų, pri *polotoku* pa sestava v prvem hipu niti ni več občutena, zato zmeraj l.

Seveda je še vse polno vprašanj, ki se zbirajo okrog končnega in predkonzonantičnega l-a in ki jih bo morala nova izdaja Pravopisa obravnavati z bolj enotnega stališča.

France Jesenovec

JURČIČ ROMANTIK

Jurčičevo leposlovno delo kaže izrazito smer romantičnega realizma. Pri tem pa moramo vsekakor bolj poudariti njegove sadove narodopisne romantike kakor realizma, saj se je ta z izjemo dveh, treh leposlovnih del (od okoli petdesetih) šele v posameznih obrisih kazal v njegovih povestih, novelah in romanih. V članku bi rad prikazal prav nenavadno močne romantične črte v Jurčičevih delih in pokazal, da nimajo prav tisti, ki skušajo Jurčiča postaviti preblizu realizma.

Po naravi in temperamentu je bil Jurčič močna, razgibana, spodbujajoča, ustvarjajoča, bojevita in odločna osebnost in zato mnogo bližja razumskemu in sredi življenjskih bojov stoječemu Levstiku kot čustvenemu in osamljenemu Stritarju. Toda tudi Levstik in Jurčič sta uživala najprej pač klasično, zatem pa izrazito romantično literarno vzgojo in izobrazbo. Saj se je Jurčič od domačih tvorcev lepe umetnosti učil pri Prešernu, Jenku, Stritarju in deloma Levstiku, v svetovni književnosti pa je najbolj prebiral Shakespeara, Lermontova, Schillerja, nemške sodobne pisatelje sicer že precej realističnih vaških povesti, zlasti pa angleškega romantika Walterja Scotta. Pri njem se je (v nemških prevodih) od 1862, ko ga je dobil prvič v roke, učil predvsem oblikovnih strani, medtem ko je vsebino, snov in motiviko podoživljal iz sebe, kakor jih je dobil na zgodovinskih in sodobnih domačih tleh in pri domačih ljudeh.

Celo realist Levstik je našega prvega romanopisca zavedno vodil v narodopisno romantiko, izhajajoč iz svojega narodno utilitarnega estetskega nazora, kakršnega je bil sam podedoval po filološkem romantiku Jerneju Kopitarju. Tako so Lermontov in Prešeren s klasično in visoko